

Före julgranen

Långt före julgranen blev vanlig på den svenska landsbygden under 1800-talets senare hälft, reste man julruskor och julstänger med granris intill husen på gården. Inomhus satte man upp ljuskronor och ljusstakar i olika utföranden samt jultuppar och spånfåglar som hängde i trådar från taket. Mest praktfulla är kanske de grant snidade och bemålade julträd som förekommer i bl a Blekinge och Hälsingland.

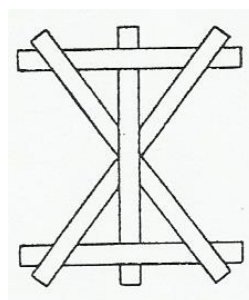
I Norrbotten i allmänhet och Luleå socken i synnerhet verkar dock förekomsten av dylika föremål ha varit sparsam. Prosten och sockenhistorikern Albert Nordberg gjorde någon gång på 1930-talet ett besök hos sin gamle vän Karl Nilsson i Sunderbyn. Denne som var en traditionsbärare av rang kunde då berätta för den vetgirige prästen att Kalle av "Häsching-Nicke" (Nils Johan Nilsson f 1850) fått veta följande:

I hans barndom brukades ej julgran, men man städade till jul och strödde finhackat enris över stuggolvet. Prydnader var halmkronor och fåglar, s k spånfåglar, som hängdes upp i stugan. I spisen sopade man på julafton ihop askan mycket noga och på juldagsmorgonen såg man efter spår i askan; gingo de uppåt skulle någon dö i gården, gingo de nedåt skulle någon födas.

Fåglarnas vingar och stjärt gjordes enligt Kalle av en bräda, väl en tum tjock, som man skar hack i. Så spjälkade man lös tunna skismor, men lät brädan vara hel i andra ändan, som man gjorde tapp av, varpå skismorna sedan breddes ut till vingform och stil. Något mer hade inte Kalle att berätta. Jultraditionen var "fattig". Här kan endast tilläggas att "skismor" (pluralis) kommer från ett gammalt ord för splittring, jämför med ordet schism.

Nordberg tillägger att man inför julen stöpte ljus, bl a s k tregrenaljus, samt gjorde takkronor av råghalm. Dessa senare pyntade med "klutar" av lysande färger i skarvarna och hängdes upp under taket. Vidare säger han att julgran användes ej allmänt av allmogen förrän på 1890-talet och att seden att ge julklappar inte var gammal. Slutligen får vi veta att julhelgen började med julafton och slutade med tredjedag jul, då man ofta anordnade dans och lekar.

I övrigt förekom också s k julkors, som tillverkades av spånor och sattes upp i fönstren som skydd mot allsköns oknytt, bl a för att avskräcka "Jiol-Schwein" (julsven). Dessa motsvarade möjligen senare tiders julbockar, som sades komma till bygden vid julafton och försvann först vid trettondagen. De var dumma och lättlurade, men kunde ställa till med skälmstycken för gårdens folk, som t ex att sprida ut aska på det nyskurade golvet eller lösa korna från deras bindslen. Kanske var de förebilden till julbocken som var en föregångare till jultomten.



Sammanfattningsvis får man nog säga som Albert Nordberg sammanfattade: "Julsederna var fattiga."

Anders Sandström
Första advent 2020